

Social Studies Pre-Service Teachers' Social Participation in Solutions to Environmental Problems¹

Kadir KARATEKİN²Zafer KUŞ³Zihni MEREY⁴

ABSTRACT: The purpose of this study is to reveal the factors that influence Social Studies Pre-service Teachers' participation to the solution of environmental problems. This study utilized semi-structured interviews as a qualitative research method. The sample group of this study consisted of 12 pre-service teachers who attended the department of Social Studies Education of the Faculty of Education at Kastamonu University during 2010-2011 academic-year. As a result of this study, it has been concluded that Social Studies Pre-service Teachers' participation to the solution of environmental problems was too low. This low level of participation might be caused by teachers' low level of attention to the environment, knowledge, sensitivity and awareness, not having the cognitive skills that needed for social participation, insufficient social participation opportunities and needs of prospective teachers and needs of student teachers' referral and lack of incentive on the subject.

Key Words: Social Studies, Pre-service Teachers, Environmental Problems, Participation, Social Participation,

SUMMARY

Purpose and significance: Solving environmental problems requires individuals with advanced participation skills. When educating these individuals, social studies in which individuals are taught social participation skills, one of the special skills, and pre-service teachers of social studies are particularly important. The purpose of this study is to put forward the factors that are effective on social participation of social studies pre-service teachers towards solution of environmental problems.

Methods: This study employed purposive sampling method. Sample of the study included a total of 12 pre-service teachers, 6 males and 6 females, who attended the freshmen, sophomore, junior and senior classes at the department of Social Studies Education, Kastamonu University. The design is case study, a qualitative method. The data collection technique of the study was in-depth interview, whereas semi-structured interview was used as the data collection tool. Descriptive analysis was employed for analyzing the collected qualitative data.

Results / Findings: Findings of the study indicated the following: pre-service teachers have low level interest, information, and awareness towards environmental problems; they never research on local and global environmental problems; they do not have participation behaviors, such as, being listened to and expressing opinion; they do not talk about environmental problems with family members and school friends; they do not apply to related institutions, local or national papers and politicians for solution to an environmental problem in their towns; they are not members of and do not take part in activities of any environmental non-governmental organization.

Discussion and Conclusions: Awareness, sensitivity, interest towards, and knowledge of environmental problems, and cognitive skills are among the main factors that are effective on social participation of social studies pre-service teachers towards solution of environmental problems. Apart from these, negatively effective on pre-service teachers' social participation are their thoughts that their own individual efforts will not be contributing to solutions to environmental problems and that environmental problems should directly affect themselves. Many pre-service teachers stated the need to be directed and prompted to perform social participation. Other reasons why pre-service teachers have lower social participation may be: having no environmental consciousness, considering themselves inadequate in this matter, fear and shyness, expecting others to participate instead, and having too few activities around that would require social participation.

¹ An abstract of this research has been presented at the Fourth International Congress of Educational Research

² Assoc. Prof. Dr. Kastamonu University, kadirkaratekin@gmail.com

³ Assistant Professor, Kastamonu University, zaferkus@gmail.com

⁴ Assistant Professor, Yüzüncü Yıl University, zihnimerey@hotmail.com

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarının Çözümünde Sosyal Katılımları¹

Kadir KARATEKİN² Zafer KUŞ³ Zihni MEREY⁴

ÖZ: Çevre sorunlarının çözümünde katılım becerisi gelişmiş bireylere ihtiyaç vardır. Bu bireylerin yetişmesinde kendine özgü becerilerden biri olan sosyal katılım becerisinin kazandırılmaya çalışıldığı sosyal bilgiler dersinin ve bu dersi öğretecek olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu araştırmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımları üzerinde etkili olan faktörleri ortaya çıkarmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2011-2012 eğitim öğretim yılında Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören 12 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarının çok düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımın düşük olmasında; öğretmen adaylarının çevreye karşı ilgi, bilgi, duyarlılık ve farkındalıklarının az olması, sosyal katılım için gerekli bilişsel beceriye sahip olmamaları, sosyal katılımı sağlayacak ortam ve fırsatların yetersiz olması ve bu konuda öğretmen adaylarının ihtiyaç duyduğu yönlendirmenin yapılmaması önemli rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretmen adayı, çevre sorunları, katılım, sosyal katılım.

1. GİRİŞ

İnsan hem değişimin öznesi hem de değişimden etkilenen bir varlıktır. Bu özelliği ile insan doğal çevresini ve sosyal çevresini etkilemekte aynı zamanda bu çevrelerden etkilenmektedir. Bu etkileşim sırasında özellikle insan davranışlarından kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal bir varlık olarak insan, doğal ve sosyal çevresiyle olan ilişkilerinde ancak aktif ve katılımcı olursa bu sorunlar çözülebilir. Sosyal varlığı güçlü olmayan bireylerin oluşturduğu toplumların sorun çözme becerileri de düşüktür. Bu sebeple insanların sosyal varlığının gelişmesini sağlayan eğitime önemli görevler düşmektedir. Özellikle tüm insanlığı ilgilendiren çevre sorunlarının çözümünde eğitim bir anahtar durumundadır. Çünkü etkili bir çevre eğitimi ile çevre okuryazar vatandaşlar yetiştirilebilir.

Canlıların içinde yaşadığı ortam (Çepel, 1992) olarak tanımladığımız çevre geçmişten günümüze kadar insanın acımasız faaliyetlerine maruz kalmıştır. Bu mücadelede özellikle sanayileşme bir dönüm noktası olmuştur (Ergün, 2009). Sanayileşme öncesi doğa, insanın çevreye verdiği zararları kendisini yenileyebilme yeteneği ile telafi edebilirken; sanayi devrimi sonrası taşıma kapasitesini aşan çevre sorunları karşısında bu sorunları ortaya çıkaran insanların desteğine ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Çünkü kirlilik daha önce benzeri görülmemiş düzeye ulaşmış, sanayi bölgelerini, okyanusları, kıtaların tamamını etkilemiş ve bunun sonucunda da çevre sorunları küresel bir nitelik kazanmıştır (Güven ve Aka, 2009). Artık ekonomik hayatta herkesin serbestçe hareket edebileceği günler, ekonomik gelişmeyi ve yaşam standartlarını sürekli kalkındıracak sınırsız kaynakların elimizin altında olduğu devirler sona ermiştir (Postel, 1994).

Yaşadığımız çevre sorunlarının durması ya da azalması yine insanın sorumluluğundadır (Kınacı, Pehliven ve Seyhan, 2011). İnsanlar bu sorumluluğu 70'li yılların başından itibaren çevre sorunlarının küresel bir boyuta ulaşmasıyla hissetmeye başlamışlardır. İnsanlar 20. yüzyılın son çeyreğinde çevre sorunlarının ancak tüm ulusların katılımı ve ortak hareketi ile çözülebileceğini görmüşlerdir. Bunun için toplantılar yapılmış, bu toplantılarda çevre sorunlarının çözümüne yönelik birçok kararlar alınmış ve raporlar yayınlanmıştır. Bunlar kısaca, 1972 I. Stockholm Çevre Konferansı, 1977 BM Hükümetler Arası Çevre Eğitimi Konferansı, 1979 BM I. Dünya İklim Konferansı, 1982 Nairobi BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1987 "Ortak Geleceğimiz" isimli Brundland Raporu, 1990 II. Dünya İklim Konferansı, 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1997 Kyoto Protokolü, 2002 BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesidir (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2009; Ünal ve Dımaşkı, 1999). Yukarıda adı geçen "Ortak Geleceğimiz" (Brundland) raporuna göre; kalkınmaya ve çevre korumasına

¹ Bu çalışmanın özeti IV. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, kadirkaratekin@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, zaferkus@gmail.com

⁴ Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, zihnimerey@hotmail.com

eski yaklaşımlar devam ettirilirse toplumsal ve ekolojik istikrarı sağlama girişimleri istikrarsızlığı ortaya çıkaracaktır. İnsanların tavır ve davranışlarında bir değişim için geniş bir eğitim, münazara ve kamusal katılım kampanyaları gerekmektedir (Keleş, Metin ve Sancak, 2005). Yine aynı raporda çevre konusunda en büyük görevin bireye düştüğü ve bireylerin katılımcı olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Yıldız, Sipahioğlu ve Yılmaz, 2009). Gündem 21'de ise dünyanın her yerinde gençlerin karar alma süreçlerine etkin olarak katılmalarının zorunluluğu üzerinde durulmuştur (Baykan ve Lüküslü, 2009). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi üç temel hak üzerinde odaklanmıştır. Bunlar koruma, yaşama ve katılım haklarıdır (Lansdown, 1994). B.M. Çocuk Hakları Komitesi çocukların aile, okul, ülkenin genel politikasına, çevrenin sürdürülmesine ve kalkınmasına, sağlık, medya, yargı ve toplum ortamına aktif bir şekilde katılmalarını taraf devletlerden istemektedir (Hodgin ve Newel, 2002).

Ancak yurt içinde ve yurt dışında yapılan birçok çalışmada gençlerin ve öğretmen adaylarının sosyal katılım becerilerinin, vatandaşlık katılımlarının özellikle de politik katılımlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Harris, Wyn and Younes, 2010; Doğanay, Çuhadar ve Sarı, 2007; Henn, Weinstein, Forrest, 2005; Brown, 2003; Erdoğan, 2003; Torney-Purtra and Amadeo, 2003; Milner, 2002; Putnam, 2000). Bu araştırmalar bize devletlerin eğitim sisteminin daha küçük yaşlarda kazandırması gereken katılım becerilerini çocuklara ve gençlere kazandırmada etkili olmadığını göstermektedir.

Çevre sorunlarının çözümü için katılım bir ödev bir sorumluluk olduğu gibi aynı zamanda da bir haktır. Geniş anlamıyla katılım, bireylerin çevresel yönetim sürecinde rol oynamaları, etkiye bulunmaları ve kendi yaşamlarını şekillendirecek süreci yönlendirmeleri demektir (Keleş, Metin ve Sancak, 2005). Çevre hakkı açısından katılım hakkı ise o çevrede yaşayanların çevrenin kurulmasına, değişmesine korunmasına ve sürdürülebilir kalkınmasına etkiye bulunmayı ifade eder (Akyüz, 2001).

Avrupa Konseyi düzeyinde birçok belge, çevrenin korunması ve iyileştirilmesinde bireylerin ve grupların gönüllü katılımının özendirilmesini öngörür. Katılma genel olarak yurttaşlar için kendini dinletme, sesini duyurma hakkı olarak görülür. Bir diğeri halkın çevre için zararlı gördüğü bir kararı gösteri, yürüyüş ve toplantılarla, dilekçelerle veya sit alanlarını işgal yoluyla reddetmesidir. Esnek bir örgütlü katılım şekli de çevre politikası ve düzenlemelere görüşme ve tartışma şeklinde katılmaktır. Referandumlar gibi danışma niteliğinde olan resmi katılımın yanında kararlara katılım ve yurttaşların dernekler aracılığıyla çevrenin yönetimine iştiraki de diğer katılım şekillerindendir (Kabaoğlu, Tarihsiz). Çevre sorunlarının çözümünde veya azaltılmasında bireysel ve toplumsal katılım bu kadar önemli iken aklımıza şu iki soru gelebilir "Çevre sorunlarını bireysel veya toplumsal katılım ile çözecek vatandaşlara sahip miyiz?" "Sahip değilsek bunu nasıl sağlarız?" Günümüzde çevre sorunlarının bu kadar arttığı dünyada birinci sorunun cevabına evet demek biraz güç olacaktır. İkinci sorunun cevabı ise İleri (1998)'nin şu ifadelerinde gizlidir: "Çevreyi korumak için; sevmek, sevmek için tanımak, tanımak için düşünmek ve araştırmak, sorumluluğu paylaşmak ve çözüm için katılımcı olmak gerekmektedir". İleri (1998) burada çevre sorunlarının çözümü için katılımcı olmanın ön koşulu olarak sevmek, tanımak, düşünmek ve araştırmak gerektiğini ileri sürmektedir. Bunun yolu da eğitimden geçmektedir.

1.1. Problem Durumu

Başta ilköğretim olmak üzere tüm tür ve düzeylerde öğrenim gören öğrencilerin Çocuk Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan katılım hakları konusunda bilinçli olması, diğer bir deyişle bu hakların bütün öğrenciler tarafından bilinmesi, kullanılması, korunması ve geliştirilmesi bu alanda verilecek bir eğitim ile gerçekleştirilebilir (Karaman-Kepenekçi, 2000). Bu noktada özellikle ilköğretim düzeyinde okutulan dersler kapsamında çocukların katılım hakları ile ilgili konulara somut örneklerle dikkat çekilebilecek (Nayır ve Kepenekçi, 2011) derslerin başında sosyal bilgiler dersi gelmektedir. Çünkü sosyal bilgiler dersinin kendine özgü becerilerinden birisi de "sosyal katılım" becerisidir. Dolayısıyla sosyal katılım becerisinin çocuklara kazandırılmasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Sosyal bilgiler dersinde kazandırılmak istenen sosyal katılım becerisi; kendisini, yakın çevresini etkileyen konularda bilgi sahibi olmayı, birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için insanlar arasındaki ortak ilişkiyi tanımayı, bireyler, gruplar ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için bireyler, gruplar, kurumlar ve sosyal örgütler arasındaki ilişkiyi tanımayı, farklı grup ve durumların dinamiklerine uymayı, sosyal katılımın gerekli olduğu durumları belirlemeyi, yakın çevresini ve toplumu etkileyen konularda ihtiyaçların karşılanması için fikir üretme, bu fikri çevresindekilere iletme, görüşme, tartışma, planlama, uzlaşma ve eylemde bulunmayı ve lider ya da izleyen olarak gruba, kuruma, sosyal örgütlere ve topluma hizmet etmeyi içermektedir (MEB, 2005). Yukarıda geçen sosyal

katılım becerilerini öğrencilerimize kazandırdığımızda onların çevre sorunlarının çözümünde etkin bir rol almalarını sağlamış olacağız. Bu noktada öğrencilerinin çevre sorunlarının çözümünde sosyal katılımlarını sağlayacak olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kendilerinin ne kadar katılımcı olduklarını ve sosyal katılımları üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı da çevre sorunlarının çözümünde etkin katılım göstermesi beklenen sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal katılımları üzerinde etkili olan faktörleri ortaya çıkarmaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenindedir. Nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da bir kaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. Buna göre nitel durum çalışması bir duruma ilişkin etkenlerin bütüncül bir yaklaşımla araştırıldığı ve bu etkenlerin ilgili durumu nasıl etkilediği üzerine odaklanan bir araştırma modelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu araştırma modelinde veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme açık uçlu, keşif odaklı bir metottur. Görüşmenin amacı, görüşmecinin duygularını, bakış açısını ve perspektifini derinlemesine keşfetmektir (Baş ve Akturan, 2008).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalının 1.,2.,3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 6 kadın, 6 erkek toplam 12 öğretmen adayından oluşmaktadır. Bu çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu tür örnekleme araştırmacı kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır (Balcı, 2009). Bu çalışmada da eşit sayılarda her sınıf düzeyini temsil edecek kadın ve erkek sosyal bilgiler öğretmen adayları örnekleme alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarında etkili olan faktörleri tespit etmek amacıyla 16 sorudan oluşmuş yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan formun birinci bölümü, öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılım göstermesi için gerekli olan bilgi, ilgi, farkındalık ve sahip oldukları bilişsel becerileri ortaya çıkaracak sorulardan; ikinci bölümü ise öğretmen adaylarının bireysel, toplumsal ve siyasal katılımlarını ortaya çıkaracak sorulardan oluşmuştur. Nitel çalışmada geçerlik, araştırılan olgunun olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlenmesidir. Verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve çalışmada sonuçlara nasıl ulaşıldığının açıklaması, nitel bir çalışmada geçerliğin önemli ölçütlerindendir. Hazırlanan soruların kapsam geçerliliği için bir çevre eğitimcisi ve bir sosyal bilgiler eğitimcisi olmak üzere iki uzmandan görüş alınmıştır. Çalışmanın iç geçerliğini sağlamak için; çalışmada elde edilen veriler, bulgular bölümünde sunulurken söz konusu duruma ilişkin bilgiler ortaya konulduktan sonra yorumlama yoluna gidilmiştir. Araştırmacıların alana yakınlığı, yansızlık ve esneklik, verilerin anlamlılığı ve tutarlılığı, eleştirel gözle verilerin temalaştırılması ile doğrudan alıntılara yer verilmesi gibi ilkeler bu çözümleme sürecinde iç geçerlik için özenle dikkate alınmıştır. Uygulamaya geçmeden önce 3 sosyal bilgiler öğretmen adayı ile bir ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama sırasında anlaşılmayan sorular tespit edilmiş ve bu sorular yeniden düzenlenerek görüşme formuna son hali verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Öğretmen adayları tek tek çağırılarak görüşme formundaki sorular sorulmuştur. Öğretmen adaylarının bu sorulara verdikleri cevaplar ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Kaydedilen veriler daha sonra bire bir transkript edilmiştir. Görüşme sonrası toplanan nitel verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip, yorumlanmıştır. Betimsel analizde, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

3. BULGULAR

Tablo1. Yaşadığınız şehirdeki çevre sorunlarının farkında mısınız? Sorusuna ait frekans dağılımı

			Fark Edilen Çevre Sorunları	f	Hayır		Çok az	
	f	%			f	%	f	%
Evet	6	50	Çöp sorunu	4	4	33	2	17
			Trafik problemi	4				
			Çarpık kentleşme	3				
			Hava kirliliği	3				
			Geri dönüşüm	1				

Tablo 1'de görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yarısı yaşadığı şehirdeki çevre sorunlarının farkındayken yarısı ise ya hiç farkında değil ya da çok az farkındadır. Farkında olan öğretmen adaylarının çoğunlukla ifade ettiği çevre sorunlarına bakıldığında "çöp sorunu" ve "trafik problemi" gibi kendisini doğrudan ilgilendiren çevre sorunları olduğu görülmektedir. Çevre sorunlarına farkındalığı olmayan ve az olan öğretmen adayları bunun sebebi olarak çevre sorunlarının kendilerini doğrudan etkilememesini göstermektedirler. Örneğin A/1 "Doğrudan beni etkilerse çevre sorunlarına dikkat ederim" C/1 "Çok göze batması gerekiyor" ifadelerini kullanmıştır. Bu bulguya göre öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Diğer konular ile karşılaştırdığınızda çevre konularına olan ilginiz ne kadardır? Sorusuna ait frekans dağılımı

Çok İlgiliyim	f		%	Orta Düz. İlgiliyim	f		%	Az İlgiliyim	f		%	Neden çevre sizi az ilgilendiriyor?	f
3		25		3		25		6		50	Çevre önceliğim değil	5	
											Çevre sorunları beni etkilemediği için	2	
											Ailemden çevre bilinci almadım	1	
											Okuldan çevre bilinci almadım	1	
											Çevreye ayıracak zamanım yok	1	
											Medyada bu konu çok işlenmiyor	1	
											Çevre etkinlikleri az	1	

Tablo 2'de görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının % 50 (6)'si çevre konularına çok ve orta düzeyde ilgili iken; % 50 (6)'si ise az ilgilidir. Çevre konularına ilgisi az olan öğretmen adaylarının daha çok ilgi duyduğu konuların başında spor (5), kültür-sanat-müzik (4), eğitim (3) ve magazin (2) gelmektedir. Öğretmen adaylarının çevre konularına ilgisiz olmalarının başlıca sebepleri ise; çevrenin öncelikleri arasında olmayışı (5) ve çevre sorunlarının kendilerini doğrudan etkilemeyişidir (2). E/2'nin "Çevre bilinci bize aşılanmadı sadece düşüncede kaldı" ifadesi öğretmen adaylarının çevreye yönelik ilgi ve dikkatlerinin neden az olduğunu gösteren çarpıcı ifadeler arasında yer almaktadır. Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının çevre konularına olan ilgilerinin az olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Diğer sorunlar ile karşılaştırdığınızda çevre sorunları sizi ne kadar çok kaygılandırıyor? Sorusuna ait frekans dağılımı

Çok Kaygılanıyorum	f	%	Orta Düz. Kaygılanıyorum	f	%	Az Kaygılanıyorum	f	%	Neden az kaygılandırıyor	f
9	75		1	8		2	17		Doğrudan etkilenmediğim için	2
									İşsizlik daha çok kaygılandığı için	2

Tablo 3'de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının % 75 (9)' i çevre sorunlarına çok kaygılı iken sadece % 17'sinin az kaygılı olduğu görülmektedir. Her ne kadar öğretmen adayları çevre sorunlarına çok kaygılı olsa da sorunların kendisini doğrudan etkilemesi gerektiğini de ifade etmiştir. Örneğin öğretmen adaylarından (A/1) "*Tabii ki kaygılanırım ama icraat yapmam. Sadece kaygılanmakla kalırım. Etkilenmezsem kaygılanmam bile*" ifadesini kullanmıştır. Öğretmen adaylarına kaygılanıyorsan ne yaparsın sorusuna "hiçbir şey" (6) yapmıyorum cevabını vermesi bu görüşü desteklemektedir. Kaygılanıyorsan ne yapıyorsun? Sorusuna öğretmen adaylarının bir kısmı (5) ise "çevreyi kirletmiyorum" cevabı ile çevre sorunlarına yönelik bireysel bir çaba içerisinde olduklarını göstermektedirler. Öğretmen adaylarının "*Yere asla çöp atmam*"(M/3) ve "*elimden geldiğince çevreyi kirletmemeye çalışıyorum*" (Ş/2) ifadeleri de bunu desteklemektedir. Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik kaygılarının yüksek olduğu ancak bu kaygıları giderecek bir eylemde bulunmadıkları görülmektedir.

Tablo 4. Çevre ile ilgili bildiğiniz ulusal ve uluslararası kuruluş, belgeler ve toplantılara örnekler veriniz sorusuna ait frekans dağılımı

		f
Uluslararası belgeler	Kyoto Protokolü	2
Uluslararası kuruluşlar	-	-
Uluslararası toplantılar	-	-
Uluslararası sivil toplum örgütleri	Greenpeace	6
Ulusal resmi kuruluşlar	Çevre ve Orman Bakanlığı	3
	TEMA	2
Ulusal sivil toplum örgütleri	Kızılay	1
	AÇEV	1

Tablo 4'de çevre ile ilgili uluslararası belgelerden sadece Kyoto protokolünü bilen "2", uluslararası sivil toplum örgütlerinden sadece Greenpeace'i bilen "6" öğretmen adayı olduğu görülmektedir. Uluslararası kuruluş ve toplantıları bilen öğretmen adayı ise bulunmamaktadır. Çevre ile ilgili ulusal resmi kuruluşlardan sadece Çevre ve Orman Bakanlığını bilen "3" öğretmen adayı olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının Çevre ve Şehircilik Bakanlığını, Çevre ve Orman Bakanlığı olarak bilmeleri de bulgular arasında yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının çevre ile ilgili bildikleri ulusal sivil toplum örgütleri ise sadece TEMA (3)'dür. Bazı öğretmen adaylarının Kızılay'ı ve AÇEV'i çevre ile ilgili sivil toplum örgütü olarak bilmesi manidar görülmüştür. Öğretmen adayları çevre ile ilgili ulusal ve uluslararası kuruluş, belgeler ve toplantılara örnekler vermekte zorlanmalarının nedenlerini çevre konularına ilgisiz olmaları (4), daha önemli sorunları olduğu için bu konuya ayıracak vakitlerinin olmaması (4), okullarda yeterince bu konular hakkında kendilerine bilgi verilmemesi (4) ve bu konulara önem vermedikleri için araştırma yapmadıkları (3) şeklinde sıralamışlardır. Öğretmen adaylarının aşağıdaki görüşleri de bu bulguları desteklemektedir. (A/1) "*İlgimi çekmemiş ki bunları bilmiyorum.*" (E/2) "*Hayatımda çevreden daha önemli sorunlarım var, bu sorunlarımdan dolayı çevre geri planda kalıyor.*", (Ş/2) "*Okullarda bir şey öğretilmiyor.*" ve (A/4) "*Günlük hayatın keşmekeşliği, son sınıf olduğum için yoğunluk da var. Fırsat olmuyor araştırmaya.*" Tüm bu bulgulara göre öğretmen adaylarının ulusal ve uluslararası düzeyde çevre sorunları ile ilgili yapılan girişimleri ve bu girişimleri yapan kurum ve örgütleri takip etmediği söylenebilir.

Tablo 5. Anayasamızda çevre ve çevre hakkı ile ilgili bir madde var mı? Sorusuna ait frekans dağılımı

Var	f	%	Bilmiyorum	f	%	Neden Bilmiyorsun?	f
						Sadece ilk üç madde öğretildi. (Bize öğretilmedi)	9
	1	8		11	92	İlgim ve merakım yok	8
						Sıkıcı geliyor	8

Tablo 5'de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının % 92'si (11) anayasada çevre ve çevre hakkı ile ilgili bir madde olup olmadığını bilmemektedir. Bunun sebebi olarak da anayasanın okullarda öğretilmediğini, sadece ilk üç maddenin öğretildiğini (9), kendi ilgi ve meraklarının olmadığını (8) ve sıkıcı buldukları (8) için anayasayı okumadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, öğretmen adaylarının "Okumadım. 3 maddesini biliyorum. Derste öğretilen kısmını." (M/1) ve "Çok sıkıcı okumak. Durmadan yasalar değişiyor" (E/3) şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Öğretmen adaylarına bu konuda ayrıca "Sizce anayasa çevreyi koruma ve çevre sağlığını geliştirme ödevini kime yüklemiştir" sorusu sorulmuştur. Bu soruya araştırmaya katılan öğretmen adaylarının (6)'sı devlete, (3)'ü vatandaşa ve (3) ise her ikisine şeklinde cevap vermişlerdir. Bu cevaplara göre öğretmen adaylarının %50'sinin çevre sorunlarının sorumluluğunu sadece devletin omuzlarında görmesi manidar bulunmuştur.

Tablo 6. Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gördüğünüzde sizin haklarınızı koruyacak bir yasa var mı? Sorusuna ait frekans dağılımı

	f	%		f	%	Neden Bilmiyorsun?	f
Var	-	0	Bilmiyorum	12	100	Eğitim sisteminin yetersizliği	5
						Sorun beni doğrudan etkilemeyince araştırmam	4
						Araştırma gereği duymadım (İhmalkârlık)	3
						Çevre önceliğimiz değil	2
						Kanunlar ile sonuç alamayacağım için	1
						Hak aramayı bilmiyorum	1
						Medyaya fazla yansımadığı için	1

Tablo 6'da görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı kendilerini koruyan bir çevre yasasının olduğunu bilmemektedir. Öğretmen adaylarının, (A/1) "Vardır mutlaka ama bilmiyorum. Başıma gelmeyince o hakkı araştırmam.", (E/3) "Dava açsam bile kazanamam. sonuç alamam", (Ö/3) "Daha öncelikli kaygılarımız var. Dersler işsizlik vb. çevreyle pek ilgilenmiyoruz." (E/4) "Hakkımızı aramaktan yoksunuz. Üniversitede verilen eğitim yetersiz." şeklindeki görüşleri çevre yasasını neden bilmediklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Yakın çevrenizde ya da dünyada görülen çevre sorunları hakkında bir araştırma yaptınız mı? "sorusuna ait frekans dağılımı

	f	%		f	%	Neden Araştırma Yapmadınız?	f
Evet	-	0	Hayır	12	100	Gerek duymadım, uğraşmak istemedim, duyarsızlık, bilmiyorum hiç düşünmedim	9
						Ödev verilmediği sınavda sorulmadığı için	2
						Tek başına yapabileceğim bir şey değil	2
						Araştırma yapsam ne olacak ki	1

Tablo 7'de görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tamamı yakın çevresinde ya da dünyada görülen çevre sorunları hakkında herhangi bir araştırma yapmamıştır. Öğretmen adayları araştırma yapmayışlarının başlıca nedenleri olarak da böyle bir araştırmaya gerek duymadıklarını ve uğraşmak istemediklerini (9), ödev verilmediği ve sınavda sorulmadığı için yapmadıklarını (2) ve tek başlarına yapabilecekleri bir şey olmadığını düşünmelerini (2) göstermişlerdir. Öğretmen adayları bu nedenleri şu görüşler ile ifade etmişlerdir. (M/1) "Bilmem. Tek başıma sonuç alamam diye yapmadım." (C/1) "İlgilenmedim o kadar." (M/2) "Yapmadım. Ödevim olsa veya sınavda sorulsa çalışırdım." (Ö/3) "Belki bir kişiyle olacak bir iş olmadığından. Gerekli desteği alamayacağımızdan."

Tablo 8. Bir çevre sorununun çözümünde kullanacağınız bilimsel araştırma basamakları nelerdir? Sorusuna ait frekans dağılımı

	f	%		f	%	Neden Bilmiyorsun?	f
Biliyorum	2	17	Bilmiyorum	10	83	Sadece bize ezberletiliyor	7
						Bize problem çözündürülüyor, araştırma yaptırılmıyor	6
						Araştırma yapmadığım için	3
						Bu basamakları hayatımda kullanmadığım için	1
						İhtiyaç duyduğumda internete bakarım	1

Tablo 8'de görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmen adaylarının % 83'ü bir çevre sorununun çözümünde kullanacakları bilimsel araştırma basamaklarını sıralayamazken sadece % 17'si bu basamakları doğru bir biçimde sıralayabilmiştir. Bilimsel araştırma basamaklarını doğru sıralayamayan öğretmen adayları bunun başlıca nedenleri olarak; bilimsel araştırma yöntemlerinin kendilerine ezberletilmesini (7) bu yöntemleri kullanacakları herhangi bir araştırma yaptırılmamasını (6) ve kendilerinin çevre ile ilgili bir problemi çözmek için bir araştırma yapmamalarını (3) göstermektedirler. Öğretmen adaylarının aşağıdaki ifadeleri bu bulguyu desteklemektedir: (M/1) " Ezbere dayalı verildiği için unuttum. Aslında bu basamakları kullanarak bir araştırma yaptırılsaydı unutmazdım" (Ş/2) " Bir araştırma yapsaydım bilirdim. Hayata geçirsem kullanırdım. " ve (Ö/3) " Dersin içeriği sorunla karşılaştığımızda ne yapacağımızla ilgili değil"

Tablo 9. Bugüne kadar çevre ve çevre sorunları ile ilgili panel, seminer, sempozyum ya da konferansa katıldınız mı / sunum yaptınız mı? Sorularına ait frekans dağılımı

Katıldınız mı?	f	%	Katılmayış Nedenleri	f
Evet	1	8	İlgimi çekmiyor	7
			Duymadım	6
			Çevremde olmadığı için	2
Hayır	11	92	Öyle ortamları sevmiyorum çok sıkıcı	2
			Duyarlı değilim	1
			Yönlendirme olmadı	1
Sunum Yaptınız mı ?	f	%	Sunum Yapmayış Nedenleri	f
Evet	-	-	İlgim az	5
			Yönlendiren olmadı	5
			Kendimi yeterli görmüyorum	4
Hayır	12	100	Vaktim yok	3
			Önemsenmeyeceği için	1

Tablo 9'da görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının % 92 (11)'si bugüne kadar çevre ve çevre sorunları ile ilgili herhangi bir panel, seminer, sempozyum ve konferansa katılmamış iken; hiçbiri bu platformlarda bir sunum yapmamıştır. Katılmamalarının başlıca nedenlerini ilgililerinin olmaması (7), bu tip organizasyonlardan haberlerinin olmaması (6) çevrelerinde bu tip organizasyonların düzenlenmemesi (2) ve bu organizasyonları sıkıcı bulmaları (2) şeklinde ifade etmişlerdir. Bu tip organizasyonlarda sunum yapmamalarının başlıca nedenleri olarak da ilgililerinin olmayışını (5), yönlendirilmeyişlerini (5), kendilerini yeterli görmemelerini (4) ve vakitlerinin olmayışını (3) sıralamışlardır. Öğretmen adaylarının aşağıdaki görüşleri de bu bulguları desteklemektedir. (E/3) " Çok sıkıcı dinlemekten hoşlanmıyorum. İlgimi de çekmiyor. " (M/3). "Ya ben duymadım, ya da yapılmadı. (Ö/3) "Aklıma gelmedi. Yapılabilir aslında. Çevreyi seviyoruz, sorunların bilincindeyiz. Ama önceliklerimiz başka olduğu için yapmıyor olabiliriz. Çevre sevgisi özde değil sözde kalıyor.", (T/4) "Böyle bir duyum gelmedi kulağıma" **Duysaydın katılır mıydın?** "Katılmazdım herhalde" (A/1) "Gezmek, tozmak, dersler varken vakit kalmıyor. Tabii bu biraz bahane." Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının kendini dinletme ve düşüncelerini ifade etme gibi katılım gerektiren davranışlar içinde olmadıkları görülmektedir.

Tablo 10. Çevre kulübü üye olacağınız kulüpler arasında hangi sırada yer alır? Sorusuna ait frekans dağılımı

Kulüp sıralaması	f	%	Neden çevre kulübü alt sıralarda yer alır ?	f
Üst sıralarda	2	17	Eğlenceli değil	5
Orta sıralarda	4	33	İlgimi çekmiyor	4
Alt sıralarda	4	33	Çevre önceliğim değil	1
Hiç yer almaz	2	17	Öyle bir etkinlik yok	1

Tablo 10'da görüldüğü gibi araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarından sadece % 17 (2)' sinin üye olacağı kulüpler arasında çevre kulübü üst sıralarda yer alırken % 50 (6) 'sinde ya alt sıralarda yer almakta ya da hiç yer almamaktadır. Öğretmen adaylarının (A/1) "*Sinema müzik daha eğlenceli ve zevkli sosyal kulüpleri zevk almak için seçiyoruz.*", (M/2) "*Çevre kulübü beni gerçekten etkilese kabul ederdim. Reklamını yapmadılar bir faaliyet yapmadılar bize ulaşmadı.*" ve (T/4) "*Çünkü diğer kulüpler daha çok ilgimi çekiyor.*" şeklindeki ifadeleri de bu bulguları desteklemektedir.

Tablo 11. Çevre sorunları hakkında ailenizle ya da okul arkadaşlarınızla konuşur musunuz? Sorusuna ait frekans dağılımı

Konuşma durumu	f	%	Neden az konuşulur ya da hiç konuşulmaz	f
Konuşurum	3	25	Sorun bizi etkilemediği için	5
			Sorun gündemde olursa konuşuruz	4
Az konuşurum	6	50	Umursamadığımız için	4
			İlgimi çekmiyor	3
Hiç konuşmam	3	25	Konuşmayla çevre sorunları çözülmez	1

Tablo 11'de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının sadece %25 (2)'i aile bireyleri ya da okul arkadaşları ile çevre ve çevre sorunları hakkında konuşurken, % 75 (9)'i az konuşmakta ya da hiç konuşmamaktadır. Örneğin öğretmen adaylarının (A/ 1) "*Konuşuruz ama karşılaştığımız zaman. Sorun kaptırı çalınca.*", (C/1) "*Umurumuzda değil, ilgimizi çekmemiştir.*", (M/2) "*O esnada çok önemli bir şey olmuşsa iki lafetmişizdir.*", (M/3) "*Üç beş kişinin konuşmasıyla çevre sorunları çözülmez.*" ve (T/4) "*Gündemde olduğu zaman, haberlerde çıktığı zaman.*" şeklindeki ifadeleri de bu bulguları desteklemektedir.

Tablo 12. Yaşadığınız şehirde karşılaştığınız bir çevre sorununun çözümü için ilgili kurumlara başvurduğunuz mu? Sorusuna ait frekans dağılımı

	f	%		f	%	Neden Başvurmadınız?	f
	Evet	-	Hayır	12	100	Dikkate alınmayacağı için	6
						Beni doğrudan etkilemediği için	5
						Tek başıma yaptıklarım etkili olmaz	4
						Nasıl başvuru yapacağımı bilmiyorum	4
						İlgisizlik, ihmalkârlık	3
						Uğraşmak istemedim	2
						Başkalarından beklediğim için	1

Tablo 12'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı yaşadığı şehirde karşılaştığı bir çevre sorununun çözümü için ilgili kurumlara başvurmamıştır. Öğretmen adaylarının bu kurumlara başvurmamalarının nedenleri; dikkate alınmayacağını (6) ve çevre sorunlarının kendilerini

doğrudan etkilemediklerini düşünmeleri (5), tek başlarına yaptıklarının etkili olamayacağı inancı (4), nasıl başvuru yapacaklarını bilmemeleri ve ilgisizlik (3) olarak sıralanabilir. Bu bulguları öğretmen adaylarının aşağıdaki görüşleri de desteklemektedir. (A/1) " Zaman kaybı gibi geliyor bana ..ben tek başıma ne yapabilirim ki.", (C/1) " Dikkate alınmayacağını bildiğim için başvurmadım. Kurum var işlev yok.", (Ş/2) " Nasıl başvuracağımı bilmiyorum.", (Ö/3) "Benim sorunum değil diye düşündüğümüzden olabilir. Sorumluluktan kaçınıyoruz belki. Mahkeme süreci olabilir. Dertsiz başıma niye dert alayım diye düşündüğümüzden başvurmuyoruz.", (E/3) "İlgilenmezler diye düşündüm. Şikâyet etmek aklıma gelmedi. Çok can sıkıcı boyutta değilse öyle yaşarım.", (T/4) " Beni çok rahatsız edecek bir çevre sorunuyla karşılaşmadım." Öğretmen adaylarının görüşlerine bakıldığında yaşadığı şehirde karşılaştığı çevre sorunlarına duyarsız kaldığı söylenebilir. Bulgulara göre öğretmen adaylarının yaşadığı şehirdeki çevre sorunlarının çözümünde bir sosyal katılım göstermeyişiinin nedenleri arasında denetim odaklarının daha çok dıştan denetimli olması gösterilebilir. Yani öğretmen adaylarının yaşadığı şehirdeki çevre sorunlarının çözümünün kendilerinin dışındaki güçlerin denetiminde olduğu ve kendilerinin bu sorunların çözümünde bir etkilerinin olamayacağı inancının güçlü olması (Rotter 1966) katılım gerektiren davranışlar göstermelerini engellemiş olabilir.

Tablo 13. Yakın çevrenizi ya da ülkenizi ilgilendiren bir çevre sorunu hakkında siyasetçilere düşünce ve görüşlerinizi yazdınız mı? Sorusuna ait frekans dağılımı

	f	%		f	%	Neden Yazmadınız?	f
Evet	-	0	Hayır	12	100	Dikkate alınmayacağı için	7
						İlgisizlik, ihmalkârlık, sorumsuzluk	6
						Siyasetçilere güvenmiyorum	2
						Tek başına yaptıklarım etkili olmaz	2
						Yazacağım bir problem yok	2
						Teşvik eden olmadı	2
						Başkalarından beklediğim için	1
						Nereye göndereceğimi bilmiyorum	1

Tablo 13'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tamamı, yakın çevresini ya da ülkesini ilgilendiren bir çevre sorunu hakkında siyasetçilere düşünce ve görüşlerini iletmediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları bunun başlıca nedenlerini, siyasetçiler tarafından dikkate alınmayacaklarını düşünmeleri (7), ilgisiz, sorumsuz ve ihmalkâr olmaları (6), siyasetçilere güvenmemeleri (2) tek başına etkili olmayacaklarını düşünmeleri olarak sıralamışlardır. Bu bulgular öğretmen adaylarının aşağıdaki ifadelerinde de açıkça görülmektedir: (C/1) " Uğraşmak istemedim.", (E/2) "Çözüm olmayacağını düşündüm" (M/3) " Adresini bilsem ya da bir yönlendirme yapılsa yazardım.", (Ö/3) "Çevre benim için önem sırası olarak ortalarda. İşsizlik konusunda bile yazmadıysam çevre için yazmam zaten." (E/4) " Bence etkili olmaz. Güvenmiyorum da siyasetçilere. Sonuç alamam."

Tablo 14. Çevre ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye misiniz? Sorusuna ait frekans dağılımı

STK' ya Üye misiniz?	f	%	Neden değilsiniz?	f
Evet	-	-	İlgimi çekmiyor	4
			Yönlendirme olmadı (Teşvik edilmedim)	3
			Çevremde STK yok	3
			Çalışmaları göstermelik, güvenmiyorum	2
Hayır	12	100	Fırsat olmadı	1
			STK'ları bilmiyorum	1

Tablo 14'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı çevre ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye değildir. Öğretmen adayları bunun başlıca nedenleri arasında ilgisizliği (4), yönlendirme ve teşvik eden olmamasını (3), çevresinde STK'ların bulunmamasını (3) ve sivil toplum kuruluşlarına duyduğu güvensizliği göstermektedir. Öğretmen adayları bu nedenleri şu görüşler ile ifade etmiştir. (M/1) " *Türkiye'de olan kurumları bile bilmiyorum ..yönlendiren olmalı.*", (M/3) " *Kimse böyle bir teklifte bulunmadı, yönlendirmede.*" (T/4) " *Aslında bir teşvik edenim olsaydı olabilirdim*" (E/4) " *Göstermelik çalışmalar yapıyorlar, ben sivil toplum kuruluşlarına güvenmiyorum.*

Tablo 15. Çevre ile ilgili herhangi bir sivil toplum kuruluşunun eylemlerine ve etkinliklerine katıldınız mı? Parasal destek sağladınız mı? Sorularına ait frekans dağılımı

Eylemlerine ve Etkinliklerine Katıldınız mı?	f	%	Neden katılmadınız?	f
Evet	-	-	Olsaydı katılırdım (aktif değiller)	7
			Önemli bir sorunsu katılırim	2
			Başıma bir şey gelir korkusu	2
Hayır	12	100	Arkamda başkaları olursa katılırim	1
			Sonuç yok	1
			İlgim yok	1
			Eylem siyaset çağrıştırıyor	1
Parasal destek sağladınız mı?	f	%	Neden sağlamadınız?	f
Evet	-	-	Öğrenciyim ekonomik gücüm yok	9
			Amacına ulaşacağına inanmıyorum	4
			Dikkatimi çekmediği için	3
			Aklıma gelmedi	2
Hayır	12	100	Çevre önceliğim değil	2
			Nasıl sağlanacağını bilmiyorum	1
			Durumu iyi olanlar yapsın	1

Tablo 15'de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının tamamı sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerine ve eylemlerine katılmamıştır. Bunun başlıca nedenlerini STK'ların yaşadıkları yerde etkin olmaması (7), önemli bir çevre sorunu ile karşılaşmamaları (2) ve başıma bir şey gelir korkusu (2) şeklinde ifade etmişlerdir. Yine öğretmen adaylarının tamamı çevre ile herhangi bir sivil toplum kuruluşuna parasal destek sağlamamıştır. Öğretmen adayları bunun başlıca nedenleri arasında ise, öğrenci oldukları için ekonomik güçlerinin olmamasını, (9), amacına ulaşmayacağı düşüncesini (4), dikkatlerini çekmemesini (2) ve akıllarına gelmemesini (2) göstermektedirler. Öğretmen adaylarının aşağıda verilen düşünceleri de bu bulguları desteklemektedir. (M1) " *Ben hiçbir eyleme katılmadım. Başıma bir şey gelir diye. Gitme karışma kavga etme dediği için babam korku var biraz.*", " *Önceliklerim arasında değil çevre konusu. Param olsa yapardım belki.*", (E/2) " *Öğrenciyim ben. Benim aldığım bana yetiricilerde atanınca da zar zor geçiniriz. Başkası yapsın, durumu daha iyi olanlar var.*" (Ş/2) " *Nereye nasıl para yardımı sağlayacağımı bilmiyorum.*" (E/3) " *Tek başıma ne yapabilirim ki. Birlik olunca sesimizi duyurabiliriz.*" (T/4) " *STK'lar çalışsaydı duyardım. Çok yaygın faaliyetleri yok.*" (E/4) " *İşe yarayacağını bilsem destek veririm ama sonuç alacağımı bilmezsem yapmam.*" Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının çevre ile ilgili sivil toplum kuruluşlarına uzak durması, etkinliklerine katılmaması ve parasal destek sağlamaması onların çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarını azaltmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal katılımlarını düşüren nedenlere bakıldığında daha çok sivil toplum kuruluşlarının amaçlarını iyi anlatamamaları ve etkin ve yaygın faaliyetler içerisinde olmamaları söylenebilir.

Tablo 16. Yaşadığınız şehirde görülen bir çevre sorununun çözümü için yerel ya da ulusal gazetelere başvurduğunuz mu? Sorusuna ait frekans dağılımı

Evet	f	%	Hayır	f	%	Neden Başvurmadınız?	f
-	0	0	12	100		Duyarsızlık, umursamazlık	7
						Etkili olmayacağını düşünüyorum (Bireysel çabalar sonuç vermez)	4
						Böyle bir yol aklıma gelmedi	3
						Çevre önceliğim değil (ilgim yok)	2
						Gazeteler umursamaz	2
						Başkalarından beklediğim için	1
						Çekingencilik	1

Tablo 16'da görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı yaşadığı şehirde karşılaştığı bir çevre sorununun çözümünde kamuoyu oluşturmak için herhangi bir yerel ya da ulusal gazeteyle başvurmadır. Öğretmen adaylarının bu konuda gösterdiği başlıca sebepler arasında duyarsızlık ve umursamazlık (7), bireysel çabaların sonuç vermeyeceği düşüncesi (4), böyle bir yöntemin akıllarına gelmemesi (3), çevrenin öncelikleri arasında yer almaması (2) ve gazetelerin bu konuları dikkate almayacağı düşüncesi (2) yer almaktadır. Bu bulguları aşağıda verilen öğretmen adayı görüşleri de desteklemektedir. (A/1) " Hiç aklıma gelmedi gazete." , (E/2) " Duyarsız kaldığım, ilgilenmediğim için. Ben burada ne kadar duyarsız olduğumu fark ettim.", (Ö/3) " Kendi başıma ne yapabilirim diye düşünüyoruz." E/4) " Etkili olmayacağını düşünüyorum. Böyle bir yolla hakkımı arayacağımı da bilmiyordum." (T/4) " Çekingencilik olabilir. Ben bir fotoğrafı götürsem karşıdan ne tepki gelebilir diye düşündüğümünden olabilir." Bu bulgulara göre öğretmen adaylarının bir çevre sorununun çözümü için yerel ya da ulusal gazetelere başvurma şeklinde katılım gerektiren böyle bir davranış göstermemelerinin başında yine duyarsız ve dış kontrollü olmaları ayrıca bilişsel becerilerinin zayıf olması gösterilebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç ve Tartışma

Katılım, düzenli bir sosyal yaşamın sağlanabilmesi için tüm bireylerin sahip olması gereken temel sosyal becerilerden birisidir. Bu beceriye sahip olan toplumlarda sorunlar ortaya çıkmadan çözülebilir ya da var olan sorunlar kolaylıkla aşılabılır. Toplum hayatı içinde siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda en fazla aktif rol oynaması gereken gençlerin katılım becerilerinin yüksek olması gerekmektedir. Ancak 2008 Türkiye Ulusal İnsani Gelişme Raporunda Türkiye'de gençlerin ülkenin sosyal ve siyasi yaşamına; ekonomik, davranışsal, kültürel ve siyasi nedenlerden dolayı etkili bir şekilde katılmadığı ya da katılamadığı ifade edilmektedir. Sosyal, siyasi ve ekonomik hayatta katılım gerektiren konulardan/sorunlardan birisi de çevredir. Bu araştırmanın amacı da sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarında etkili olan faktörleri ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda 2011- 2012 öğretim yılı bahar döneminde Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında 1.,2.,3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 12 öğretmen adayına onların çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarında etkili olabileceği düşünülen 16 soru yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar doğrultusunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Sosyal katılım üzerinde etkili olabilecek birçok faktör bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik etkili bir katılım gösterebilmeleri için öncelikle yaşadıkları yerde daha sonra ülkesinde ve dünyada görülen çevre sorunlarının farkında olmaları, çevre konularına ilgilerinin ve çevre sorunlarına duydukları kaygının yüksek olması ve çevre sorunlarının çözümü ile ilgili temel bilgilere ve bilişsel becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Ancak araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının çevre sorunlarına karşı farkındalık, ilgi, bilgi ve bilişsel beceri düzeylerinin çok düşük olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının kaygı düzeyleri her ne kadar yüksek olsa da bu kaygılarını giderecek bir davranış içerisine girmedikleri de bulgularda görülmektedir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının sadece % 50'si Kastamonu'da görülen çevre sorunlarının farkındadır. Farkında olan öğretmen adayları arasında çok azının (3) Kastamonu'da kronikleşmiş (İbret

ve Aydınözü, 2009) hava kirliliğinin farkında olduğu görülmektedir. Yaşadığı şehirde var olan çevre sorunlarının bile farkında olmayan bireylerden o sorunun çözümü için bir sosyal katılım göstermesi beklenemez. Davranışlarımızın altında yatan sebeplerden birisi de sahip olduğumuz ilgi ve merak duygusudur. Merak ettiğimiz konularda daha çok araştırma yaparız, daha çok düşünür ve daha çok bilgi toplarız. Bu süreç bizde bir takım tutumların oluşmasına neden olur. Bu tutumlar zamanla kendisini davranış olarak göstermeye başlar. Dolayısıyla öğretmen adaylarının ilgi ve merak düzeyi arttıkça çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışlara sahip olacaklardır. Sorumlu çevresel davranışlardan birisi de çevre sorunlarına yönelik göstereceğimiz sosyal katılımıdır. Bu araştırmada öğretmen adaylarının çevre ve çevre sorunlarına yönelik ilgi ve meraklarının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğal olarak ilgi ve merakı düşük olan öğretmen adaylarından çevre sorunlarının çözümüne yönelik etkin bir sosyal katılım göstermesi beklenemez.

Araştırma bulgularından elde edilen bir diğer sonuç ise öğretmen adaylarının sosyal katılım için gerekli olan bir kısım bilgi ve bilişsel becerilere sahip olmadıklarıdır. Günümüzde çevre sorunları artık sadece yerel ve ulusal boyutta değil küresel boyutta etkisini göstermektedir. Bu etki devletlerin bir araya gelerek ortak hareket etmesine, uluslararası kuruluşlar kurmasına ve uluslararası toplantılar düzenleyerek çevre için uluslararası sözleşmeler imzalamasına neden olmuştur. Bu durum, çevre sorunlarının küresel bir çevresel bilinç ve küresel bir çevresel refleks yaratma potansiyeli olduğunu göstermektedir (Tuna, 2007). Bu açıdan bakıldığında 21. yüzyılın vatandaşlarından çevreyi korumak ve çevre sorunlarına küresel boyutta çözümler bulabilmek için sadece yerel ya da ulusal boyutta bir sosyal katılım göstermesi değil aynı zamanda uluslararası boyutta da bir katılım içerisinde bulunması beklenmektedir. Bu katılım için öncelikle öğretmen adaylarının ulusal ve uluslararası gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. Bu araştırmada önce uluslararası alanda daha sonra da ulusal alanda çevre ve çevre sorunları ile ilgili öğretmen adaylarının ne bildiğini ortaya koymak için onlara uluslararası ve ulusal kuruluşlar, toplantılar, belgeler ve sivil toplum örgütlerinin neler olduğu sorulmuştur. Ancak öğretmen adaylarından sadece 2'si Kyoto Protokolünü ve 6'sı ise Greenpeace'i bilmektedir. Kahyaoğlu ve Kaya (2012)'da yaptıkları araştırmada öğretmen adaylarının çevre ile ilgili çok az sayıda sivil toplum örgütünü tanıdıkları sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası alanda çevre ile ilgili yapılan girişimler ve bu girişimleri yapan kurum, kuruluş ve örgütler hakkında bilgisi olmayan öğretmen adaylarından bir sosyal katılım göstermesi beklenemez. Öğretmen adayları içinden 3'nün ülke içerisindeki resmi kuruluşlardan sadece Çevre ve Orman Bakanlığı'nı (ismini yanlış söylemelerine rağmen) 2'sinin ise sivil toplum örgütlerinden TEMA'yı bilmeleri son derece düşündürücüdür.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının % 92'si T.C. Anayasasında çevre ve çevre hakkı ile ilgili bir maddenin olup olmadığını bilmemektedir. Aynı şekilde öğretmen adaylarının hiçbirini kendilerini koruyan bir çevre yasasının varlığından haberdar değildir. Bireylerin çevre sorunlarının çözümüne yönelik bir katılım gösterebilmeleri için öncelikle iyi bir vatandaş olmaları gerekmektedir. İyi bir vatandaş ise sahip olduğu hakların farkında olan ve onları kullanan vatandaşlardır. Sahip olduğu hakları bilmeyen ve kullanamayan sosyal bilgiler öğretmen adaylarından çevre sorunlarının çözümüne yönelik etkili bir sosyal katılım göstermesi beklenemez.

Sosyal katılım bir takım becerileri gerektirmektedir. Bu becerilerden birisi de bilişsel beceridir. Bilişsel beceri çevre sorunları/konuları hakkındaki bilgileri analiz etmek, sentezlemek ve değerlendirmek, uygun eylem stratejilerini seçmek için ve bir eylem planı yapmak ve uygulamak için gerekli becerileri içerir (Volk and Mcbeth, 2001). Çevre sorunlarının çözümü için araştırma yapmayan, bilgi kaynaklarına ulaşamayan ve bilimsel araştırma basamaklarını bilmeyen bir birey sosyal katılım göstermekte zorlanabilir. Bu araştırmanın sonucunda da araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamının bugüne kadar bir çevre sorunu hakkında herhangi bir araştırma yapmadığı, % 83'ünün ise bir çevre sorununun çözümünde kullanacağı bilimsel araştırma basamaklarını bilmediği görülmüştür. Ayrıca araştırma bulgularında görüldüğü gibi öğretmen adaylarının haklarını nasıl arayacaklarını ve nereye başvuracaklarını dahi bilmemeleri onların sosyal katılımlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının % 92'sinin çevre ve çevre sorunları ile ilgili bir panel, seminer, sempozyum ya da konferansa katılmadığı; tamamının ise bu tip organizasyonlarda bir sunum yapmadığı görülmüştür. Oysaki bireyler her konuda olduğu gibi çevre ve çevre sorunlarında da kendini ifade etme, duygu ve düşüncelerini topluma aktarma gibi bir takım katılım gerektiren haklara sahiptir. Öğretmen adaylarının bu hakları kullanabileceği birçok ortam varken bunları kullanmaması çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarını azaltmaktadır. Öğretmen adaylarının bu tip

katılım gerektiren faaliyetlerde yer almamalarının başlıca nedeni olarak çevreye yönelik ilgilerinin az olduğunu göstermeleri yukarıda verilen araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Bulgulara göre dikkat çeken bir diğer sonuç ise öğretmen adaylarının bu tip faaliyetlere katılmayışlarının nedeni olarak yönlendirilmediklerini, kendilerini yeterli görmediklerini ve bu tip etkinliklerin çevrelerinde olmadığı için duymadıklarını göstermeleridir.

Öğretmen adaylarının sosyal katılımlarına fırsat sağlayacak ortamlardan birisi de üniversitelerde ders dışı etkinliklerin yapıldığı sosyal kulüplerdir. Bu kulüpler içinde gönüllü bir çevre örgütü gibi düşünülmesi gereken çevre kulübü de yer almaktadır. Çevre kulübünün temel amacı; çevre varlıklarını korumak, iyileştirmek, geliştirmek ve bozulmasını önlemek ve ekolojik dengenin ekonomik ve toplumsal gelişmedeki önemi konusunda üniversite öğrencilerini bilgilendirmek ve bilinçlendirmektir (Özcan, 2007). Çevre kulüplerinin kuruluş amacı bu kadar önemli iken araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarından sadece % 17'sinin üye olmak istediği kulüpler içinde çevre kulübü üst sıralarda yer almaktadır. Öğretmen adayları bunun başlıca nedeni olarak çevre kulübünün eğlenceli olmamasını ve ilgilerini çekmemesini göstermektedirler. Yaman (2011)'da yaptığı araştırmasında sosyal kulüplere üye olmada en önemli nedenler arasında, hobi, eğlenme, kendini geliştirme ve sosyalleşme isteği olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sosyal katılım becerisi; yakın çevresini ve toplumu etkileyen konularda ihtiyaçların karşılanması için fikir üretme, bu fikri çevresindekilere iletme, görüşme ve tartışmayı da içermektedir (MEB, 2005). Crick (2007)'e göre de aktif vatandaş ülke ile ilgili bütün konuları tartışır. Ancak bu araştırmada öğretmen adaylarının sadece % 25'i bir çevre sorunu hakkında aile bireyleri ya da okul arkadaşları ile konuştuğu ve tartıştığı ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları, aile bireyleri ya da okul arkadaşları ile çevre sorunları hakkında az konuşmalarının ya da hiç konuşmamalarının başlıca nedenlerini doğrudan kendilerini etkilememesi ve çevre sorunlarını umursamamaları olarak göstermişler, ayrıca sadece sorun gündemdeyse konuştuklarını da ifade etmişlerdir.

Bir çevre sorununun çözümü için yerel yönetimler ve merkezi yönetimlere başvurmak sosyal katılımı gerektiren bir davranıştır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarından hiçbiri yaşadığı şehirdeki bir çevre sorununun çözümü için ilgili kurumlara başvurmamıştır. Oysaki aktif vatandaş bir sorunun çözümü için ilgili kurumlara başvurmanın ötesinde kötü işleyen kanunları değiştirmek için bile çaba gösterir (Crick, 2007). Öğretmen adaylarının sosyal katılım gerektiren bir çaba içerisine girmeyişinin nedenleri arasında dikkate alınmayacağı düşüncesi, sorunun kendisini doğrudan etkilememesi, tek başına yaptıklarının etkili olmayacağı düşüncesi ve yerel ve merkezi yönetimlere nasıl başvuru yapacaklarını bilmemeleri gelmektedir. Öğretmen adaylarının gösterdiği nedenlere bakıldığında yaptıklarının etkili olmayacağını düşünmeleri onların daha çok dış kontrollü olduklarını; nasıl başvuru yapacaklarını bilmemeleri de bilişsel becerilerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Araştırma bulgularından öğretmen adaylarının hiçbirinin yakın çevresini ya da ülkesini ilgilendiren bir çevre sorunu hakkında siyasetçilere düşünce ve görüşlerini yazmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları bunun başlıca nedeni olarak kendilerinin dikkate alınmayacağını düşünmeleri ve çevre konularına ilgisiz ve duyarsız kalmalarını göstermektedirler.

Baykan ve Lüküslü (2009)'ye göre çevre hareketi gençler ile özdeşleştirilen ve gençlerin öznesi olması gereken hareketlerdir. Ancak araştırma bulgularından, sosyal bilgiler öğretmen adaylarından hiçbirinin çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığı görülmektedir. Oysa ki çevreye olumsuz etkiye bulunabilecek karar ve uygulamalarla, çevrenin içinde bulunduğu olumsuz koşulların değiştirilerek, daha iyi bir çevrenin yaratılması için etkili çalışmalarda bulunan sivil toplum kuruluşları kendi konularıyla ilgili geniş bir kamuoyu oluşturma ve çevre sorunlarına duyarlılığın artmasında etkin roller oynayarak bir baskı grubuna dönüşmektedir (Özdemir,1988). Öğretmen adaylarının bu baskı grupları içinde yer almayışlarının sebepleri arasında ilgisizlik, yönlendirmenin olmayışı ve sivil toplum kuruluşlarının yaygın ve etkin faaliyetler içinde olmaması gösterilebilir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı bugüne kadar sivil toplum kuruluşlarının ne etkinlerine ne de eylemlerine katılmıştır. Aynı zamanda bu gönüllü kuruluşlara hiç hiçbir parasal destek de sağlamamışlardır. Öğretmen adayları bunun nedenlerini; sivil toplum kuruluşlarının aktif bir biçimde çalışmamaları, bu etkinlikler sırasında başlarına bir şey gelebileceğinden korkmaları, öğrenci oldukları için ekonomik güçlerinin olmaması ve yapacakları parasal desteğin amacına ulaşmayacağını düşünmeleri olarak sıralamışlardır. Doğanay (2009)'da araştırmasında öğretmen adaylarının çevre katılım düzeylerinin, üye olma, etkinliklere katılma, parasal yardım ve gönüllü çalışma boyutlarında oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu araştırmada son olarak öğretmen adaylarının yaşadığı şehirde karşılaştığı bir çevre sorununun çözümü için yerel ya da ulusal gazetelere başvurmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Oysaki gerek yazılı gerekse görsel medya, kamuoyu oluşturmada ve ileri demokrasilerde bir katılım aracı olarak kullanılabilecek önemli bir araçtır. Öğretmen adayları bu araçları çevre sorunlarının çözümünde etkin bir biçimde kullanmamalarının başlıca nedeni olarak çevre sorunlarına karşı duyarsız ve umursamaz olmalarını, bireysel bu tip çabaların sonuç vermeyeceğini düşünmelerini ve böyle bir yöntemin akıllarına gelmemesini göstermektedirler.

Araştırma bulgularından elde edilen tüm sonuçlara göre sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümüne yönelik sosyal katılımlarında etkili olan başlıca faktörler arasında çevre sorunlarına farkındalık, duyarlılık, ilgi, bilgi ve sahip oldukları bilişsel beceriler gelmektedir. Bunların dışında öğretmen adaylarının çevre sorunlarının çözümünde bireysel çabaların etkili olmayacağını ve çevre sorunlarının kendilerini doğrudan etkilemesi gerektiğini düşünmeleri de onların sosyal katılımları üzerinde olumsuz bir etki göstermiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının birçoğu da sosyal katılım gösterebilmeleri için yönlendirilmeleri ve teşvik edilmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Sosyal katılımı düşüren diğer sebepler arasında öğretmen adaylarının çevre bilincine sahip olmaması, kendilerini yetersiz görmeleri, korku ve çekingenlik, bu tip katılımları başkasından bekleme ve sosyal katılım gerektirecek etkinliklerin çevrelerinde az olması gösterilebilir.

4.2. Öneriler

- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevreye yönelik sosyal katılımlarını arttırabilmek için öncelikle onların çevreye karşı ilgilerini, duyarlılığını ve farkındalıklarını arttırmak gerekmektedir. Bunun için eğitim sistemine girecek olan her bireye bu sistemden çıkana kadar doğa sevgisi ve ekoloji bilgisi etkin bir şekilde kazandırılmalıdır.
- Okullarda sadece bireysel olarak çevreyi korumayı ve geliştirmeyi sağlayacak bir çevre eğitimi vermek yerine sosyal katılımı sağlayacak bir nitelikte çevre eğitiminin verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Çünkü bireysel çalışmalardan daha çok ortak amaçlara sahip insanların birlikte çalışmaları çevre ve çevresel kararlar üzerinde daha etkili olmaktadır (Öztürk ve diğ., 1998).
- Öğretmen adaylarının sosyal katılımlarını arttırabilmek için onların bilişsel becerilerini geliştirecek bir öğretim modeli uygulanması yararlı olabilir.
- Üniversitelerde çevre kulüplerinin öğretmen adaylarının sosyal katılımlarını sağlayacak biçimde işlevsel hale getirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Çünkü çevre sorunlarının çözümünde bireysel çabaların etkili olmayacağını düşünen öğretmen adayları bu kulüplerde gönüllü çevre projelerine katılarak ve yaptıkları çevresel faaliyetlerin olumlu sonuçlarını görerek çevre üzerinde kendilerinin de denetimi olduğu inancına sahip olabilecektir
- Öğretmen adaylarının sosyal katılımlarında sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynamaktadır. Bu noktada öğretmen adaylarının çevre ile ilgili sivil toplum kuruluşlarına yönlendirilmesi ve teşvik edilmesi yararlı olacaktır. Sivil toplum kuruluşlarının da gençleri cesaretlendirecek ve teşvik edecek bir biçimde etkin ve yaygın faaliyetler içerisinde olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2001), Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı, *MEB Dergisi*, Sayı: 151.
- Balcı, A. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Ankara: Pegem Akademi.
- Baykan, B. G. ve Lüküslü D. (2009). Gençlere Göre Çevre: Küresel Ama Satırarası Bir Sorun, (Der: Cemil Boyraz), *Gençler Tartışıyor: Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: TÜSES, ss. 257-271.
- Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma Yöntemleri NVivo 7.0 İle Nitel Veri Analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Brown, C. J.C. (2003). *What do politics have to do with me? Analysis of political alienation among young Canadians*. Paper presented at the 2003 annual meetings of the American Sociological Association, Atlanta.
- Çepel, N. (1992). *Doğa Çevre Ekoloji Ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Doğanay, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Algısı ve Eylemlerinin Siyasal Toplumsallaşma Bağlamında Değerlendirilmesi, *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*, (28-30 Mayıs), Uşak Üniversitesi.
- Doğanay, A., Çuhadar, A. ve Sarı, M. (2007). Öğretmen Adaylarının Siyasal Katılımcılık Düzeylerine Çeşitli Etmenlerin Etkisinin Demokratik Vatandaşlık Eğitimi Bağlamında İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. Sayı 50, ss: 213-246.
- Erdoğan, E. (2003). *Türk Gençliği ve Siyasal Katılım: 1999-2003*, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı.
- Ergün, M. (2009). *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Güven, E. ve Aka, E. İ. (2009). Çevre Kirliliği ve Nedenleri, Edt. M. Aydoğdu, *Fen Eğitiminde Çevre*, Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Harris, A., Wyn, J. and Younes, S. (2010). Beyond apathetic or activist youth: 'ordinary' young people and contemporary forms of participation. *Young*, 18 (1), 9-32. Available from: <http://you.sagepub.com/cgi/content/abstract/18/1/9>.
- Hodgkin, R., ve Newell, P. (1998). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama Elkitabı, Ankara: UNICEF Yayını.
- Henn, M. Weinstein, M. and Forrest, S. (2005). "Uninterested Youth? Young People's Attitudes towards Party Politics in Britain", *Political Studies*, Vol. 33, pp. 556– 78.
- İbret, Ü. B. ve Aydınözü, D. (2009). Şehirleşmede Yanlış Yer Seçiminin Hava Kirliliği Üzerine Olan Etkisine Bir Örnek: Kastamonu Şehri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, ss.71-88.
- İleri, R. (1998). Çevre Eğitimi ve Katılımın Sağlanması, *Ekoloji Çevre Dergisi*, 7, (28), 3-9.
- Kabaoğlu, İ. (Tarihsiz). *Çevre Hakkı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kahyaoğlu, M. ve Kaya, M.F. (2012). Öğretmen Adaylarının Çevre kirliliğine ve Çevreyle İlgili Sivil Toplum Örgütlerine Yönelik Görüşleri, *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2, (1), 91-107. <http://ebad-jesr.com/>
- Karaman-Kepenekçi, Y.K. (2000) *İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Keleş, İ., Metin, H. ve Sancak, H. Ö. (2005). *Çevre Kalkınma ve Etik*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Kınacı, B., Pehliven, N. A. ve Seyhan, G. (2011). *Turizm ve Çevre*, Ankara: Pegem Akademi.
- Lansdown, G. (1994). Children's rights. In Children's Childhoods: Observed And Experienced, Mayall B (ed). Falmer Press: London; 33–45.
- MEB, (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB. Yayınları, Ankara.

- Milner, H. (2002). "Civic Drop-outs? What Young Citizens Know and Don't Know About Politics: Canada in Comparative Perspective." Paper for the McGill Workshop Citizenship on Trial: Interdisciplinary Perspectives on Political Socialization of Adolescents.
- Nayır, F. ve Kepenekçi, Y. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları, *İlköğretim Online*, 10(1), 160-168,
- Özcan, A. (2007). Türkiye'de Yararlanılması ve Geliştirilmesi Gereken Bir Çevre Örgütlenmesi: Üniversite Öğrenci Çevre Toplulukları, Edt. Ayşegül Mengi, *Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Özdemir, Ş. (1988). *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Çevre Sorunlarına Duyarlılık*, Ankara: Palme Yayınları.
- Öztürk, M. ve Diğerleri (1998). *Çevre Eğitiminde Temel Kavramlar El Kitabı*, Redaktör Zafer Ayvaz, İzmir: Çevre Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Postel, S. (1994). *Kaldırma Kapasitesi: Dünya'nın Taşıyabileceği Yük*, İstanbul: Tema Vakfı Yayınları.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control Of Reinforcement, *Psychological Monograph*, 80, 1-28.
- Tuna, M. (2007). Çevrecilik: Tarihsel, Teorik, Felsefi Temelleri ve Küreselleşmesi, Edt. Ayşegül Mengi, *Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Torney-Purta, J. and Amadeo, J. (2003). A Cross-National Analysis of Political and Civic Involvement Among Adolescents. *Political science and politics*, 36, 269-274.
- UNDP (2008) Türkiye 2008 Ulusal İnsani Gelişme Raporu: Türkiye'de Gençlik, http://www.undp.org.tr/publicationsdocuments/NHDR_tr.pdf, Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2012.
- Ünal, S. ve Dımişki E. (1999). Unesco-Unep Himayesinde Çevre Eğitiminin Gelişimi ve Türkiye'de Ortaöğretim Çevre Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16-17: 142 – 154.
- Volk, L. T. ve Mcbeth, W. (2001). Environmental Literacy In The United States, Eds: Hurol R. Hungerford, William J. Bluhm, Trudi L. Volk, John M. Ramsey, *Essential Readings in Environmental Education 2. Edition*, Illinois, Stipes Publishing L.L.C.
- Yaman, E. (2011). Rekreasyon Bağlamında Öğrenci Algılarına Göre Sosyal Kulüplerin İşlevselliği, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, (3), 35-48.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Kazım, Sipahioğlu, Şengün. ve Yılmaz Mehmet (2009). *Çevre Bilimi ve Eğitimi*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.